

התפקיד של הרפואה הסינית המסורתית (TCM) בטיפול במגיפת הקורונה

מאת **אביב מסינגר** ¹ Dip.Ac.

מטפל ברפואה סינית, ראש תחום רפואה סינית באגף הנשים, שיבא תל השומר
30.03.2020 [לקריאת המאמר באתר](#) [כתובת מייל לתגובות](#)

בימים אלה מתמודדים מדינת ישראל והעולם כולו עם מגפת הקורונה, שהתפרצה בדצמבר 2019 בוואן (Wuhan), עיר הבירה של מחוז הוביי (Hubei) שבדרום סין. בזמן כתיבת שורות אלה כבר נרשמו בישראל למעלה מ-4,200 חולים מאובחנים, וחמישה עשר נפטרים.

מהשלב שבו הבינו את ממדי המגפה וחומרתה, הקפידה סין להוציא דיווחים רשמיים על המחלה ודפי הנחיה על האבחנה ואופן הטיפול. הדיווחים מלמדים שהסינים טיפלו ברוב החולים בצורה אינטגרטיבית, ששילבה את הרפואה הקונבנציונלית עם הרפואה הסינית המסורתית (TCM). החולים קיבלו תרופות, עברו בדיקות מעבדה, צילומי חזה ובדיקות CT, ובמקביל קיבלו טיפול ב-TCM, שכלל צמחי מרפא סיניים ודיקור.

מועצת המדינה, הרפובליקה העממית של סין ובית החולים בוואן החליטו להתחיל לטפל בחולי הקורונה באמצעות TCM ב-14 בפברואר 2020. ההנחיות וההמלצות המחוזיות והארציות של ממשלת סין כללו הנחיות על אמצעי וטיפול מונעים של TCM (1).

ב-4 במרץ דווח שהחל מ-25 בפברואר נעשה שימוש ברפואה סינית מסורתית ביותר מלמעלה מ-60,000 מקרים מאובחנים ברחבי סין (2). על פי הדיווחים, הטיפול האינטגרטיבי הביא את התוצאות הטובות ביותר (1) (3). כל חולי Covid-19 שזוהו בשנחאי קיבלו טיפול משולב של רפואה סינית-מערבית אינטגרטיבית (1). לדברי סגן ראש נציבות הבריאות הלאומית בסין, וואנג הישנג (Wang Hesheng), TCM שימש בשילוב עם פרוטוקולים מערביים לטיפול ביותר ממחצית החולים במחוז הוביי (2).

העיתון SCMP (South China Morning Post) דיווח שבגוונגדונג ובג'יאנג (Zhejiang, Guangdong), שתי הפרובינציות עם שיעורי ההדבקה הגבוהים ביותר מחוץ להוביי, ניתן לחולים טיפול צמחי כדי להקל על הסימפטומים עוד לפני שנמצאו נשאים של הנגיף. שיעור התמותה המדווח בגוונגדונג (Guangdong) היה רק 0.1% מהאנשים הנגועים, לעומת המצב בוואן - שיעור תמותה של 2.6%. במחוז ג'יאנג (Zhejiang) אף אחד מתוך 1,155 החולים לא מת (2).

לדברי ליו צ'ינגקוואן, מנהל בית החולים לרפואה סינית מסורתית בבייג'ינג, ואחד המומחים המובילים בתחום TCM שנשלחו לוואן: "TCM יושם באופן חיובי בכ-90% מחולי ה-Covid-19. לאחר ניתוח דיווחי המקרים מאזורים שונים הגענו למסקנה כי TCM מסוגלת למנוע החמרה במקרים קלים" (2).

הגישה הסינית למגפות ולזיהומים במערכת הנשימה

שלושה מסמכים רשמיים פירטו את הפרוטוקול הטיפולי של TCM שבו השתמשו בסין: הראשון מטעם בית החולים המחוזי לרפואה סינית מסורתית במחוז הוביי (5), השני מטעם הוועדה הלאומית הסינית

אביב מסינגר Dip.Ac.

מטפל ברפואה סינית, מנהל מרפאת בריאת
ראש תחום רפואה סינית באגף הנשים במרכז הרפואי שיבא

לרפואה סינית מסורתית (3), והשלישי מבית החולים האוניברסיטאי של בית הספר לרפואה במחוז ג'ג'יאנג (ZheJiang) (6). הפרוטוקולים מפרטים את האבחנה הסינית ואת הטיפול לשלבי המחלה השונים, והם חלק מהמדיניות הלאומית של סין לטיפול במחלה. [\(לתרגום הפרוטוקולים בעברית לחץ כאן\)](#).

טיפול הדיקור (אקופנקטורה) ניתנו לחולים כטיפולי מניעה ובשלב הראשוני של הופעת השפעת (5) (3) דיווחים ראשונים מהעיר ווהאן (Wuhan) ציינו את ההשפעה של הדיקור כטיפול תומך נשימה (7) (8), אולם עיקר הטיפול התבסס על צמחי המרפא, במיוחד בשלבים המתקדמים והחמורים של המחלה. הדיקור חזר להיות יעיל אחרי ההחלמה, לחיזוק כללי ולשיפור תפקוד הריאות ובמיוחד אצל החולים המבוגרים.

הפרוטוקולים אינם אחידים, אבל הם חולקים את אותה גישה טיפולית ואותה הבנה של התקדמות המחלה. החלוקה שלהם נעשית על פי מצבים קלים, מתונים וחמורים, ועל פי האפיון של התסמינים של החולה.

הבנת התקדמות המחלה בגוף האדם והגישה של הרפואה הסינית כלפי מגפות זיהומים של מערכת הנשימה מתבססות על תיאוריה שפורסמה לראשונה בספר Shang Han Lun (Treatise on Cold Damage Disorders) שנכתב על ידי Zhang Zhong Jing בשנת 220 לספירה. פירוש שם הספר הוא "טיפול במזקים של מחלות קור", והוא ריכז את אופן הטיפול במחלות זיהומיות לאחר שרשרת מגפות חמורות שהתרחשו בסין במאה השנייה לספירה. הספר מתאר כיצד מחלה זיהומית מתפתחת בגוף (9) וכיצד היא יכולה להתבטא באיברים שונים בגוף, על פי אופיה ועל פי היכולת של הגוף להילחם בה. פעמים רבות, כמו במקרה של הקורונה, ניתן לראות כיצד בהתפתחות המחלה הפתוגן חודר עמוק יותר לאיברים פנימיים וחיוניים: משפעת לדלקת ריאות ועד מחלה מערכתית ומסכנת חיים. בספר מצוינות 113 פורמולות של צמחי מרפא, שמחולקות לשכבות ולאבחנות השונות. אלה הן פורמולות יסודיות ובסיסיות, וברובן משתמשים גם היום לבעיות זיהומיות ופנימיות. דרך נוספת לאבחן את המחלה היא על ידי סיווג של התסמינים במונחים של לחות וליחה (הצטברות נוזלים, בצקת, הופעה של נודולות ריאתיות וכולי), חום או קור (ליחה שקופה או דלקתית, חום נמוך או גבוה, פנים אדומות או חיוורות, תחושות חום או קור, חולשה או איריטביליות וכולי), רעילות (דלקת סוערת ומסוכנת) ורוח (שמתארת את השלב הראשוני של החשיפה, צמרמורות, חום, רתיעה מקור ומרוח, כאבי שרירים והופעה סוערת ומהירה של התסמינים).

צמחי המרפא מאופיינים על פי ההשפעה שלהם על הגוף, והם מחולקים לצמחים מחממים, מקררים, מלחלים, מייבשים וכולי. קביעת הטיפול ב-TCM מושפעת גם מהאקלים ששורר באותה העת, ויכולה להשתנות על פי הטמפרטורה של הסביבה או השתנות העונות (9).

יעילות הטיפול

החל מה-22 בפברואר נרשמו 141 מחקרי התערבות הקשורים ל-Covid-19 ב-Trial Clinical Registry, ו-24 ב-ClinicalTrials.gov. מתוך 53 מחקרים קליניים הקשורים לטיפול ברפואה סינית, 27 מחקרים נעשו על תוכניות טיפול סיני אינטרטיביות (1). המחקרים הקליניים עתידים להתפרסם בעתיד, ועד כה פורסמו בעיקר מאמרי סקירה והנחיות טיפוליות. כמה מחקרים קליניים כבר פורסמו על היעילות של ה-TCM בקרב חולים מאובחנים.

במעקב אחרי 102 מקרים של תסמינים קלים שטופלו ב-TCM זמן היעלמות התסמינים הקליניים קוצר ביומיים, זמן ההחלמה של טמפרטורת הגוף קוצר ב-1.7 יום, משך השהות הממוצע בבית החולים קוצר ב-

2.2 ימים, קצב השיפור בתמונת ה-CT הוגדל ב-22%, שיעור הריפוי הקליני עלה ב-33%, נרשמה ירידה של 27.4% בשיעור המקרים הקלים עד קשים ועלייה של 70% ברמת הלימפוציטים. בנוסף, בטיפול בחולים קשים עם TCM, משך השהות הממוצע בבית החולים וזמן הפיכת חומצת הגרעין לשלילית קוצר ביותר מיומיים (10).

במחקר עוקבה רטרוספקטיבי חולקו 101 חולים בקורונה לשתי קבוצות: קבוצת הבקרה כללה 38 מטופלים שקיבלו טיפול רפואי סטנדרטי, וקבוצת ההתערבות כללה 63 מטופלים אשר קיבלו בנוסף לזה טיפול ב-TCM (על ידי כמוסות של Lian-hua-Qing-wen-add-on במינון 6 גרם, שלוש פעמים ביום). מהתוצאות עולה כי Lian-hua-Qing-wen הוביל להפוגה טובה יותר של חום (86.7% לעומת 67.6%, $p=0.03$), שיעול (55.6% לעומת 30.6%, $p=0.02$) וקוצר נשימה (68.2% מול 20%, $p=0.002$). כמו כן, לאחר 10 ימים נצפה זמן קצר יותר של חום (חציון 6 ימים לעומת חציון 7 ימים, $p=0.17$) (11).

במחקר עוקבה רטרוספקטיבי חולקו 52 חולים מאובחנים לשתי קבוצות: קבוצת הבקרה כללה 18 מטופלים שקיבלו טיפול מערבי סטנדרטי, וקבוצת ההתערבות כללה 34 חולים שקיבלו בנוסף טיפול ב-TCM על פי ההנחיות הקליניות שניתנו מהממשלה הסינית. נצפה כי קבוצת הבקרה חוותה שיעור גבוה יותר מבחינה סטטיסטית וקלינית של ספירת נוטרופילים, RPC, קריאטין קינאז, AST, LDH, אוריאה בדם. משך החום ($p=0.001$) ברמיסה הקלינית ($p=0.002$) ומשך השהות בבית החולים ($p=0.003$) היה נמוך יותר בקבוצת ההתערבות (12).

מחקר הדמיה מעבדתי התבסס על הדמיון הגנטי בין נגיף הקורונה לבין הנגיפים SARS-Cov ו-MERS-Cov, ובדק צמחי מרפא שבעבר דווח שיש להם תרכובות טבעיות נגד SARS-Cov או MERS-Cov. המחקר זיהה 26 צמחים סיניים בעלי פוטנציאל טיפולי נגד נגיף הקורונה הנוכחי (anti-2019-nCoV), ביניהם: שוש קירח (*Glycyrrhiza glabra*), טוסילגו (*Tusilago farfara flos*), יערה יפנית (*Lonicerae japonicae flos*), צלע השור (*Radix bupleurum spp*), קופטיס (*Coptis chinensis*), טיון השמש (*Inula helenium flos*), גינקו דו-אונתי (*Ginkgo biloba semen*) ואנמרנה (*Anemarrhena rhizome*) (13).

מהלך Covid-19 והאבחנה שלה בראייה של TCM

מרבית ההנחיות הגדירו את Covid-19 כמחלה זיהומית אנדמית, רעילה, המושפעות מלחות או חום (1). בהתבסס על תיאוריית השכבות, הפרוטוקול של בית החולים הובי (5) מציג את שלבי הטיפול במחלה על פי התקדמותה כדלקמן:

1. שלב מניעתי:
שלב מקדים שנועד לחזק את המערכת החיסונית, להקל על סימפטומים מוקדמים, לקצר את משך חיי הנגיף ולמנוע דלקת ריאות. הטיפול כולל שילוב של דיקור, חימום של נקודות (Moxibustion) וצמחי מרפא.
2. שלב השפעת (רוח):
שלב ראשוני של חשיפה לנגיף, שמתבטא בחום, סלידה מקור, כאב ויבש בגרון, שיעול יבש, מעט כיח, שרירים כואבים וכאבים בגפיים, חולשה וכאב ראש. בשלב זה יש שלוש אבחנות עיקריות:

a. רוח קרה שפוגעת בחיצון: שפעת שמאופיינת ברתיעה מקור, כאבי שרירים, כאבי ראש.

- b. חום ורעילות שתוקפים את הריאה: שפעת עם מרכיב חום משמעותי יותר, התחלה של תסמינים נשימתיים.
- c. לחות קרה בריאות: שפעת עם הימצאות מוגברת של לחות וליחה במערכת הנשימה והעיכול, כולל איבוד תיאבון, בחילה, צואה רכה.
3. שלב דלקת הריאות:
- דלקת ריאות פעילה, עם או בלי ממצאים בצילום חזה או CT. כאן המחלה היא עמוקה יותר, וכך גם רמת הרעילות (חומרת הדלקת). השלב הזה כולל שתי אבחנות עיקריות:
- a. תסמונת Shao Yang עם לחות: מציין שלב ביניים עם הופעת צמרמורות, חום גבוה יותר, גרון יבש, כאבים ברום הבטן, בחילה, שלשול.
- b. לחות חמה הפוגעת בריאות: החום גורם ללחות להיות מוצקה יותר ולהצטבר בריאות. על פי רוב נראה כבר ממצאי "זכוכית חלב" בריאות (GGO - Ground-glass opacity). התסמינים כוללים כיח, גרון יבש וכואב, עייפות, חולשה, תיאבון ירוד, תחושת נוקשות בחזה, בחילה או הקאות, צואה דלילה.
- c. רעילות קשה שפוגעת בריאות: החרפה של דלקת הריאות והצטברות הליחה. התסמינים כוללים שיעול משמעותי, תחושת מחנק ומצוקה נשימתית, אסתמה וצפופים המחמירים במאמץ, נשימה מואצת, צמא, עצבנות, שתן צהוב אדמדם. בדיקת CT מגלה שבשתי הריאות יש חתיכות מפוזרות מרובות של "זכוכית חלב" (GGO). נראה גם שינויים פיברוטיים של הריאה.
4. מחלה פנימית וחמורה שמשפיעה על מצב ההכרה: העמקה של המחלה לשכבות העמוקות מובילה למצב מסכן חיים, הידרדרות נשימתית ושינוי הכרה. ביטויים קליניים: הכרה מעורפלת, דלוזיות, עצבנות, תחושת צריבה או חום בחזה ובבטן, גפיים קרות, נשימה מואצת וצורך בסיוע נשימתי.
5. שלב החלמה והבראה: גם לאחר ההבראה מהנגיף ואחרי שכבר לא נמצא בבדיקות, יש צורך בליווי רפואי לטיפול בבעיות נשימה, תשישות וחולשה, במיוחד אצל החולים הקשישים. הליחה עדיין יכולה להימצא בגוף וההחלמה לא מלאה עד שסימני הליחה עוברים. אחד המדדים לליחה הוא חיפוי לשון משחתי ועבה, ומעקב אחריו יכול להעיד על מצב הליחה. הטיפול מתרכז בהוצאה הליחה ובחיזוק הריאות ומערכת העיכול.

שימוש בפורמולה אחידה – Qing Fei Pai Du Tang

לצד הטיפול הפרטני המבוסס על אבחנה מبدלת והתאמה קלינית לכל חולה, הודיעו נציבות הבריאות הלאומית בסין יחד עם משרד המינהל הממשלתי לרפואה סינית מסורתית על פורמולת צמחים כללית שמומלצת לכל המחוזות בטיפול בחולי קורונה. הפורמולה נקראת Qing Fei Pai Du Tang (QFPDT) והיא מורכבת מ-21 צמחים שהוכנו בצורה של מרתח (Decoction, בישול ארוך כמו של מרק) היא ניתנה לאלפי מטופלים החולים בנגיף, ממצב קל ועד קריטי (14).

על פי הטרימינולוגיה הסינית, QFPDT היא פורמולה שעובדת על שחרור החוץ, פינוי החום והליחה, סילוק של רעילות, טרנספורמציה של נוזלים והגברת שיתון. QFPDT בנויה אף היא על הגישה של תיאוריית השכבות, ומורכבת מארבע פורמולות קלאסיות, שכל אחת מהן מתייחסת ומטפלת בשכבה אחרת:

1. Ma Xing Shi Gan Tang
2. She Gan Ma Huang Tang
3. Xiao Chai Hu Tang

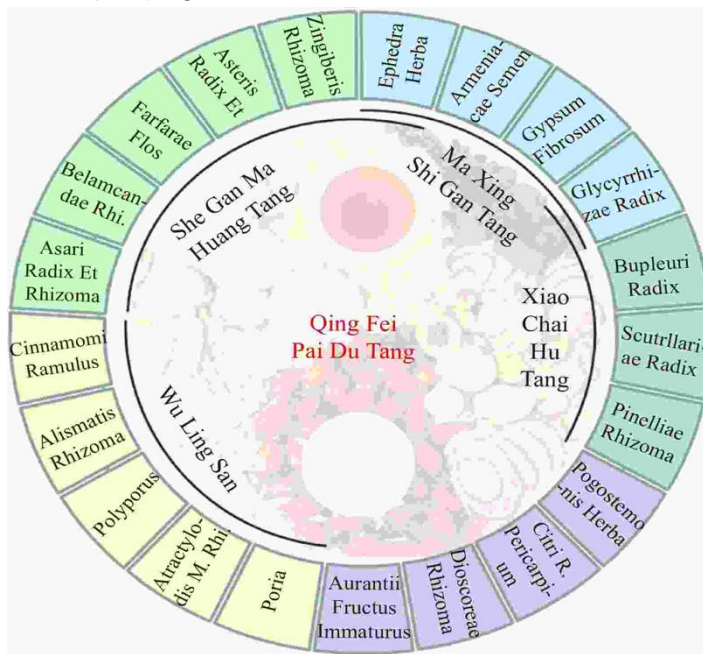
אביב מסינגר Dip.Ac.

מטפל ברפואה סינית, מנהל מרפאת בריאת
ראש תחום רפואה סינית באגף הנשים במרכז הרפואי שיבא

הרכב הצמחים:

Ma Huang (Ephedra stem) 9g, Zhi Gan Cao (Prepared Chinese licorice root) 6g, Ku Xing Ren (Apricot seed) 9g, Shi Gao (Gypsum) 15-30g, Gui Zhi (Cassia twig) 9g, Ze Xie (Asian water plantain rhizome) 9g, Zhu Ling (Zhu ling sclerotium) 9g, Bai Zhu (bai-zhu atractylodes rhizome) 9g, Fu Ling (Poria sclerotium) 15g, Chai Hu (Bupleurum root) 16g, Huang Qin (Barbed skullcap root) 6g, Jiang Ban Xia (Pinellia rhizome cured with ginger) 9g, Zi Wan (Tartarian aster root) 9g, Sheng Jiang (Fresh ginger rhizome) 9g, Kuan Dong Hua (Coltsfoot flower bud) 9g, She Gan (Belamcanda rhizome) 9g, Xi Xin (Chinese wild ginger root & rhizome) 6g, Shan Yao (Chinese yam rhizome) 12g, Zhi Shi (Bitter orange immature fruit) 6g, Chen Pi (Tangerine dried rind) 6g, Huo Xiang (Chinese giant hyssop aerial part) 9g

בתרשים: הפורמולה Qing Fei Pai Du Tang מורכבת מ-4 פורמולות בסיס. מקור תמונה (15)

את הפורמולה יש לצרוך פעם אחת בבוקר ופעם בערב, 40 דקות לאחר האוכל. במצבים של חום גבוה, יש להגביר את המינון של Shi Gao (Gypsum). תקופת הטיפול נמשכת 3-6 ימים, ואם התסמינים נעלמים יש להפסיק לצרוך את המרתח (14).

על פי הדו"ח של המנהל הלאומי לרפואה סינית מסורתית (TCM), חולי קורונה טופלו ב-Qing Fei Pai Du Tang (QFPDT) במחוזות שנשי (Shanxi), הובי (Hebei) והיילונג'יאנג (Heilongjiang) עם שיפור ניכר בסימפטומים של מרבית החולים ($\leq 60\%$), בעוד שמחלתם של אחרים (30%) התייצבה (16).

ב-701 מטופלים שטופלו ב-QFPDT בעשרה מחוזות בסין נמצא כי:

- מתוך 112 מטופלים עם טמפרטורת גוף מעל 37.3 שנטלו את הפורמולה ליום אחד בלבד, 51.8% מהמטופלים חזרו לטמפרטורה רגילה. לאחר נטילת התרופה במשך שישה ימים, 94.6% מהמטופלים חזרו לטמפרטורה הרגילה (14).
- 130 חולים (18.5%) נרפאו לחלוטין לאחר הטיפול (16).
- הטיפול הביא להיעלמותם של תסמינים אופייניים לקורונה, כמו חום ושיעול, בקרב 51 חולים (7.27%) (16).
- נצפה שיפור או ייצוב של הסימפטומים אצל 268 חולים (38.2%) וב-212 חולים (30.2%), בהתאמה (16).

תיעוד ומעקב איכותי של טיפול ב-30 חולים על ידי רופאת TCM

רופאת TCM ממחוז הוביי בשם Chen Juan פירסמה את הניסיון שלה מטיפול בכ-30 חולי Covid-19. היא ליוותה אותם מהתפרצות המחלה ועד להחלמה, ותיעדה את מהלך המחלה, את האבחנה והטיפול ואת הניסיון הקליני שלה ושל קולגות שלה.

Juan ציינה את התסמינים המשותפים והייחודיים של המטופלים, כמו התחלה סוערת, כאבי ראש, טעם מר בפה והופעה מהירה של ליחה. היא ביצעה מעקב יומיומי אחר כולם, כולל מדדים של מראה הלשון ומצב בריאותי כללי, והשוותה בין האבחנה הסינית לבין תוצאות של צילומי חזה ובדיקות MRI שהמטופלים עברו. היא מציינת שמבחינת הטרמינולוגיה הסינית, התמונה הקלינית מתאימה להצטברות של ליחה קרה, שנהפכת עם הזמן לחמה ודלקתית שמצטברת וחוסמת את הריאות. הניסיון שלה ושל מטופלים אחרים מדגיש את החשיבות שיש לטיפול במרכיב הליחה, גם כאשר נרשמה הטבה בהרגשה כללית. הצטברות הליחה עלולה לגרום לנזק בריאות, ובהקשר הזה היא ציינה את החשיבות של הצמח Ma Huang (Herba Ephedra) שהיה עיקרי וחשוב בכל הפורמולות שבהן השתמשה. המטופלים טופלו באמצעות צמחי מרפא, ובעיקר בארבע פורמולות עיקריות:

- *Xiao Chai Hu Tang* (Minor Bupleurum Decoction)
- *Chai Hu Gui Zhi Tang* (Bupleurum and Cinnamon Twig Decoction)
- *Ma Huang Fu Zi Xi Xin Tang* (Ephedra, Asarum, and Prepared Aconite Decoction)
- *Gua Lou Xie Bai Ban Xia Tang* (Trichosanthes Fruit, Chinese Chive and Pinellia Decoction)

אחרי שבועיים של טיפול כל המטופלים הראו סימני שיפור, המטופלים הקשים נהפכו למתונים, והמתונים נהפכו לקלים. היא המשיכה ללוות אותם גם בהתאוששות, וציינה את פרוטוקול הטיפול שנקטה גם בשלב הזה (17).

הליחה כמרכיב מרכזי בהבנת המחלה וההתקדמות שלה

בראייה של הרפואה הסינית, Covid-19 היא מגפה שמתאפיינת בליחה, חום ורעילות. הצטברות הליחה היא אחד המנגנונים העיקריים שבהם המחלה Covid-19 פוגעת ומגבילה את הנשימה והריאות, וזאת האבחנה המובילה של הממשל הסיני (3). בסדרת תיאורי המקרה (17) של Juan היא תיארה את הקשר בין הימצאות ליחה על פי ההגדרה שלה ברפואה הסינית לבין ממצאי צילום החזה ובדיקות ה-CT שהדגימו ground-glass opacity (GGO) – "זכוכיות חלב".

Liu Lihong, רופא TCM ששלח את אחד הדיווחים הראשונים מהעיר ווהאן, תיאר גם הוא את הליחה כמרכיב מרכזי באבחנה ובטיפול (8). שני הדיווחים מציינים את התסמין של הימצאות חיפוי עבה על הלשון כביטוי של המחלה וכמדד להתקדמותה. בשני הדיווחים היעלמות של החיפוי העבה הוא תנאי להחלמה מהמחלה.

ברפואה הסינית "לחות וליחה" הם מושגי יסוד שיכולים להתבטא גם במערכות אחרות, ובראשן מערכת העיכול, בתופעות של איבוד תיאבון, עצירות או צואה רכה, אובדן של חוש ריח וטעם ועוד. מעניין לציין שהסימנים המקדימים של Covid-19 כוללים איבוד תיאבון, צואה רכה, וישנם דיווחים גם על היעדר חוש טעם או ריח (18). ההבנה של הרפואה הסינית על הליחה וביטוייה השונים יכולה לעזור באבחון המוקדם ובהערכה של התקדמות המחלה או חומרתה. הימצאות חיפוי עבה בלשון הוא תסמין פשוט, שיכול לעזור בהערכה.

הטיפול ב-TCM בעת מגיפת ה-SARS

הידע על הטיפול בנגיף הקורונה התבסס במידה רבה על הניסיון בטיפול במגיפת ה-SARS שהתפרצה בשנת 2003, ועל רקע הקשר הגנטי שנמצא בין שני הווירוסים, כפי שקבעה הוועדה הבינלאומית לטקסונומיה של נגיפים (ICTV).

בעת מגיפת ה-SARS מילאה הרפואה הסינית תפקיד חשוב במיגור הווירוס והמגיפה במניעת הידבקות ובטיפול. בתחילת המגפה שיעור הנפטרים בהונג קונג ובסינגפור היה כ-18%, ובבייג'ינג מעל 52% ולאחר מכן ירד בפרק זמן קצר ל-4%-1%. רבים מייחסים זאת לשילוב של מתן צמחי מרפא לצד הטיפול התרופתי (16).

בשנת 2003 נערך מחקר תצפיתי פרוספקטיבי שעקב אחרי שתי קבוצות של עובדי שירותי בריאות מ-11 בתי חולים בהונג קונג שטיפלו בחולי SARS. קבוצת ההתערבות (n=1,063) נטלה פורמולת צמחים למשך שבועיים, ואילו קבוצת הביקורת (n=36,111) לא קיבלה צמחים או טיפול אחר.

מהתוצאות עולה כי בקבוצה שנטלה צמחים לא נדבק אף אדם ואילו בקבוצת הביקורת נצפה שיעור הידבקות של 0.4%. בקבוצת הצמחים נרשם שיפור מובהק סטטיסטית בציון שהמשתתפים דיווחו על הרגשתם הכללית בין יום 0 ליום 14 ($p < 0.001$) ומיום 0 ליום 28 ($p < 0.001$) (19).

פורמולת הצמחים (20) שניתנה כללה שילוב של שני הרכבים, Yu Ping Feng San ו-Sang Ju Yin, שניהם ידועים בפעילותם המניעתית בשלבים התחלתיים של תסמיני שפעת. הרכב הצמחים:

Sang Ye (Folium Mori) White Mulberry Leaf, Ju Hua (Flos chrysanthemii), Xingren (Semen armeniacae amarum) Bitter Apricot Kernel, Lian qiao (Fructus forsythia), Bohe (Herba menthae) Pepper Mint, Jiegeng (Radix platycodonis), Gan Cao (Radix glycyrrhiza glabra),

Lu Gen(Rhizoma phragmitis), Huang Qi (Radix astragalus membranaceus), Fang Feng (Radix saposhnikoviae), Ban Lan Gen(Folium isatidis), Huang Qin (Radix Scutellaria)

סקירה של שמונה מחקרים מבוקרים רנדומליים שכללו 488 מטופלים חולי SARS שטופלו ב-TCM לצד רפואה קונבנציונלית הראתה שהטיפול המשולב היה קשור בירידה משמעותית בתמותה, קיצור משך החום, הקלה בתסמינים, ירידה בממצאים בצילומי החזה והפחתה בזיהומים פטרייתיים משניים בקרב חולים שקיבלו גלוקוקורטיקואידים (21). מחקר קליני שנערך ב-2003 מצא שהפורמולות Sang Ju Yin ו- Yu Ping Feng San שינו את תאי ה-T באופן ששיפר את יכולת ההגנה של המארח נגד הנגיף במחלת ה-SARS (22). במחקר קליני מבוקר נמצא שהטיפול המשלים עם TCM הביא לשיפור ניכר בסימפטומים וקיצר את מהלך המחלה (23). מחקר מעבדה שפורסם בכתב העת Lancet הראה כי glycyrrhizin, החומר הפעיל בשוש קירח (הצמח הסיני הנפוץ ביותר), עיכב בעוצמה את השכפול של מבודדים קליניים של נגיף ה-SARS (24). מחקר מעבדה מצא כי גם ל-Baicalin, החומר הפעיל ב-Scutellaria baicalensis (Huang-Qin), קיימת פעילות נוגדת SARS (25).

דיון והמלצות

מאז פרוץ מגפת Covid-19 בסין בסוף דצמבר נעשה שימוש נרחב בדיקור ובצמחי מרפא. ב-28 בינואר יצאה הנחיה רביעית רשמית מטעם הממשלה הסינית, הממליצה על טיפול ברפואה סינית מסורתית לצד טיפול מערבי כנגד הקורונה (26). חודש לאחר מכן, ב-3 למרץ, יצא המסמך השביעי (והמעודכן ביותר נכון לכתובת מאמר זה) מטעם הממשלה, המכיל פרוטוקולי טיפול שונים כפי שנסקרו במאמר זה, מתוך כוונה לסייע בהתמודדות העולמית עם המגיפה (3).

הידע לטיפול במגפת הקורונה נשען על מסורת ארוכת שנים של התמודדויות עם מחלות זיהומיות ומגפות, המתועדת מאז שנת 220 לספירה. הממשלה הסינית פעלה לייצא את הידע לעולם, ובמשלחת סינית שיצאה לאיטליה (27) ניתנו גם כדורים של הפורמולה Lianhuaqingwen (28) שנמצאה יעילה נגד נגיף הקורונה (29).

רוב המאמרים שסקרנו כאן הם תיאורי סדרות ופעילות, והם אינם עומדים בקריטריונים מדעיים של מחקרים רנדומלים כפולי סמיות. הם מתארים ניסיון קליני מפעילות נרחבת מאוד, שמקדימה את העולם בכמה חודשים, והם חלק מהפעילות הממשלתית הסינית שעזרה לסין להתמודד עם התפשטות המחלה, לעצור את מספר החולים החדשים ולצמצם את מספר המתים.

ככל שהיינו רוצים להסתמך על מידע איכותי יותר, נראה שכיום הוא לא קיים גם בתחומים אחרים, כמו תרופות שמוצעות לטיפול בנגיף. בסיטואציה כזאת, שבה לא קיים מידע איכותי ממחקרים אקראיים ומבוקרים, יש מקום לבחון ידע שמבוסס על ניסיון קליני ולשקול סיכון (תופעות לוואי ואינטראקציות עם תרופות) אל מול התועלת.

מטרת הסקירה היא להציג את המידע הקיים, כדי לפתוח בדיון רב-משתתפים, שכולל את קובעי המדיניות במשרד הבריאות, זיהומולוגים ואפידימולוגים יחד עם מטפלים ברפואה סינית, הרבליסטים קליניים וראשי האיגודים במטרה לבחון אם וכיצד ניתן להיעזר בידע ובניסיון של הרפואה הסינית בסין.

ניתן לחשוב על כמה אפשרויות כאלה:

1. בתרחיש שבו המדינה מתמודדת עם אלפי חולים (כמו שקורה כיום באיטליה) ועם קושי גדול של מערכת הבריאות לעמוד בעומס הנדרש, ניתן להיעזר באלפי המטפלים לרפואה סינית שפועלים כיום בישראל, כדי לטפל במקרים הקלים והבינוניים, וליישם את פרוטוקולי הטיפול שפורסמו על ידי הממשל הסיני.
2. על רקע המחסור בכוח אדם במערכת הבריאות, ניתן להיעזר בקהילת המטפלים ברפואה סינית בשורה של מטלות רפואיות פשוטות כמו ביצוע בדיקות הקורונה. יש בקהילה מטפלים ותיקים ומנוסים, שעובדים שנים רבות במסגרות ציבוריות, שרוצים ויכולים לקחת חלק במאמץ הכללי ושיוכלו לתת ערך מוסף בעבודה עם החולים.
3. הרפואה הסינית מטפלת בשגרה בפלח אוכלוסיה גדול במגוון בעיות כאב ומחלות כרוניות. הפעילות מתבצעת במרפאות הפרטיות, בקופות החולים ובבתי החולים. ההנחיות הממשלתיות אוסרות כיום על ביצוע הטיפולים, מה שמגביר את העומס על מערכת הבריאות, ומשאיר מטופלים רבים ללא מענה רפואי. דווקא בתקופה כזאת יש חשיבות להמשך הטיפול באוכלוסיה, ויש למצוא את הדרך לעשות את זה בצורה בטוחה וממוגנת. על קברניטי הבריאות וראשי האיגודים לקבוע קווים מנחים למיתארי הטיפולים ברפואה סינית בעת הזאת.
4. הרפואה הסינית יכולה לסייע לצוות הרפואי ולאנשי המינהלה שפועלים כיום במתכונת חירום, ושכורעים תחת העומס. הטיפול הסיני יכול לסייע בבעיות כאב, הורדה של מתח, עומס וחרדה, ולעזור בשמירה על כשירות הצוותים.
5. יש מקום לבחון מתן של הרכב הצמחים Yu Ping Fen San שניתן בסין כמניעה (5) ושפותח על בסיס הרכב דומה שהראה תוצאות חיוביות במניעת הידבקות במגיפת ה-SARS. את ההרכב יהיה נכון לתת לצוותים הרפואיים שחשופים לחולי הקורונה.
6. בתרחיש קיצוני ניתן לבחון שימוש בהרכב Qing Fei Pai Du Tang לחולים מאובחנים, אשר ניתן כפורמולת פטנט ואינו דורש ידע או הכשרה ברפואה סינית (15).
7. יש לציין שבחלק מההרכבים המופיעים בפרוטוקולים מצויינים צמחים שאסורים לשימוש בישראל, דוגמת (Herba Ephedrae) Ma Huang שאסור לשימוש בארץ על ידי מטפלים (רופא יכול לרשום את הצמח) (31) (30), על רקע סיכון של הפרעות קצב (32) וסיכון מוגבר לכשל כלייתי. מומחי צמחי המרפא בארץ יכולים להמליץ על צמחים תחליפיים שדומים בפעולה שלהם, והם בטוחים ומאושרים לשימוש, ולהוריד בכך את הסיכון בנטילת הצמחים.
8. הדיווחים מסין מציינים את מרכיב הליחה כמנגנון עיקרי בפתוגנזה של המחלה ובהתקדמות שלה. ברפואה הסינית חיפוי הלשון, במיוחד אם הוא משחתי ועבה, הוא סימן חיצוני ופשוט להערכת הליחה. אפיתל הלשון קשור לאפיתל של מערכת העיכול כולה, ויכול להעיד על הימצאות ליחה בה

אביב מסינגר Dip.Ac.

מטפל ברפואה סינית, מנהל מרפאת בריאת
ראש תחום רפואה סינית באגף הנשים במרכז הרפואי שיבא

ובריאות. זהו סימן ברור ופשוט שיכול לשמש את הצוותים הרפואיים בהערכת המחלה, ההתקדמות שלה וההחלמה ממנה.

9. הניסיון הסיני שם דגש על החשיבות של חיזוק הגוף והמשך הטיפול בליחה גם אחרי ההחלמה מהמחלה. חולים רבים חשים חולשה, בעיות נשימה ונזק ריאתי גם אחרי היעלמות הנגיף. ניתן לשלב את הטיפול הסיני גם למחלימים מהמחלה. טיפול זה יוכל להיעשות בקהילה, במערך של קופות החולים או במרפאות הפרטיות.

בישראל פועל מערך של רפואה אינטגרטיבית ייחודי לעולם, שמשלב את הרפואה הסינית כחלק מהטיפול הציבורי והפרטי, בקופות חולים ובמרפאות הפרטיות. יחידות של רפואה משלימה ורפואה סינית פועלת כמעט בכל בתי החולים בארץ, ועוסקות בתחומים של רפואת ילדים, כאב, שיקום, רפואת עור, פריון והריון ובחדרי הלידה.

כשם שלרפואה הסינית יש תפקיד בשגרה, כך יכול להיות לה מקום גם בעיתות חירום. הפעלת קהילת המטפלים בישראל, בהתאם לניסיון ולידע שנצבר בסין, יכולה לקדם את ההתמודדות של מערכת הבריאות עם מגיפת הקורונה בדרכים שונות. כולי תקווה שיהיו גורמים במערכת הרפואה והבריאות שישכילו להיענות לאתגר, ולקיים דיון בדרכים שבהם ניתן יהיה לשלב את הרפואה הסינית גם בימים האלה, לטובת הציבור כולו.

מבקש להודות על העזרה וההערות המועילות של פרופ' דניאל זיידמן¹, ד"ר דורית גמוס², פרופ' אלעד שיף³, ד"ר ניר עמיר⁴, חניטה יודובסקי, גילי פינצ'וק⁵, דודי פרלה⁶, ניצן אורן (B med TCM), פאן ז'אנג (MA מדעי הרפואה), גידי גור, אופיר מיכאליס.

לסיכום של [שלושת הפרוטוקולים הרישמיים של סין לטיפול בקורונה לחץ/ כאן](#).

[לקריאת המאמר באתר בריאת לחץ/ כאן](#)

[לשליחת הודעה לחץ/ כאן](#)

[לאתר מרפאת בריאת](#)

[לדף הפייסבוק של מרפאת בריאת](#)

---

¹המרכז הרפואי על שם שיבא, תל השומר, אגף נשים ומיילדות
²המרכז הרפואי על שם שיבא, תל השומר, השירות לרפואה משולבת, אגף השיקום
³מנהל פנימית ב' ומערך רפואה משלימה, המרכז הרפואי בני ציון
⁴מכללת תמורות, מנהל מרפאה משלימה לילדים במרכז הרפואי וולפסון
⁵נטורופדיה האנציקלופדיה לרפואה טיבעית
⁶המרכז הרפואי על שם שיבא, אחראי הרפואה המשלימה במחלקת העור

מקורות:

1. *An Update on the Epidemiological, Clinical, Preventive and Therapeutic Evidence and Guidelines of Integrative Chinese–Western Medicine for the Management of 2019 Novel Coronavirus Disease*. Chan KW, Wong VT, Tang SCW. 3, s.l. : Advanced Research in Asian Science and Medicine, March 2020, The American Journal of Chinese Medicine, Vol. 48, pp. 1-26.
2. ActiveHerb. Is TCM helping to treat coronavirus in China? [Online] March 04, 2020. <https://www.activeherb.com/blog/is-tcm-helping-to-treat-coronavirus-in-china.html>.
3. *Diagnosis and Treatment Protocol for Novel Coronavirus Pneumonia (Trial Version 7)*. s.l. : National Health Commission & State Administration of Traditional Chinese Medicine, March 3, 2020.
4. *Transcript of the press conference on February 17, 2020*. Spokesperson of the National Health Commission, Deputy Director of the Department of Publicity . s.l. : National Health Commission Of The People's Republic Of China, 2020.
5. *How COVID-19 (2019-nCoV) is Currently Treated in China with TCM*. John K. Chen, LAc and Lori Hsu. [ed.] , Debra Nash-Galpern, Donna Chow Michael Norris. 2020, eLotus.
6. Tingbo LIANG -Chairman of The First Affiliated Hospital, Zhejiang University School of Medicine. Handbook of COVID-19 Prevention and Treatment. s.l. : First Affiliated Hospital of Zhejiang University,, 2020, p. 36.
7. COVID-19 (Coronavirus Disease-19): Traditional Chinese Medicine including Acupuncture for Alleviation – A Report from Wuhan, Hubei Province in China. Fengxia Liang , Gerhard Litscher OBM Integrative and Complementary Medicine 2020,(5)1
8. Report from the Front Line in Wuhan- By Liu Lihong Institute for the Research and Preservation of Classical Chinese Medicine, Guanxi University of TCM. National University of Natural Medicine,College of Classical Chinese Medicine
9. Zhongjing, Zhang. [trans.] Nigel Wiseman, Craig Mitchell Feng Ye. *Shang Han Lun (On Cold Damage)*. s.l. : Paradigm Press , 2000.
10. National Health Commission of the People's Republic of China. <Guideline on diagnosis and treatment of COVID-19 (Trial 6th edition). <http://www.nhc.gov.cn/xcs/zhengcwj/202002/8334a8326dd94d329df351d7da8aefc2.shtml> (accessed Feb 23, 2020; in Chinese).
11. *Clinical observation on 63 cases of suspected cases of new coronavirus pneumonia treated by Chinese medicine*. Lu, R., W. Wang and X. Li. s.l. : China Resources Wuhan Iron & Steel General Hospital Affiliated to Wuhan University of Science and Technology, 2020, Journal of Traditional Chinese Medicine.

12. *Retrospective clinical analysis on treatment of novel coronavirus-infected pneumonia with traditional Chinese medicine*. Yao, K., M. Liu, X. Li, J. Huang and H. Cai. s.l. : Lianhua Qingwen, 2020, Journal of Experimental Traditional Medical Formulae.
13. *In silico screening of Chinese herbal medicines with the potential to directly inhibit 2019 novel coronavirus*. Zhang DH, Wu KL, Zhang X, Deng SQ, Peng B. s.l. : Epub ahead of print, 2020, Journal of Integrative Medicine.
14. . ActiveHerb. The Official TCM Formula That's Successfully Treating COVID-19 Patients In China. *ActiveHerb*. [Online] March 12, 2020. https://www.activeherb.com/blog/the-official-tcm-formula-thats-successfully-treating-covid-19-patients-in-china.html?fbclid=IwAR3iWOcyFWCK7BJHsvZM1SdXAMy4BK8wwjIKepkQA_KSud44xGA0Tz5400k.
15. *Traditional Chinese Medicine: an effective treatment for 2019 novel coronavirus pneumonia (NCP)*. DU Hong-Zhi, HOU Xiao-Ying , MIAO Yu-Huan. 3, March 20, 2020, Chinese Journal of Natural Medicines, Vol. 18, pp. 221-225.
16. *Traditional Chinese Medicine in the Treatment of Patients Infected with 2019-New Coronavirus (SARS-CoV-2): A Review and Perspective*. Yang Y, Islam MS, Wang J, Li Y, Chen X. 10, 2020, International Journal of Biological Sciences, Vol. 16, pp. 1708-1717.
17. *Medical Records from a Young and Brave Female Traditional Chinese Medicine (TCM) doctor on Fighting the COVID-19*. Chen Juan, Huang Di, Wang Shi Qi, Cai Xiang. 2020, eLotus.
18. Claire Hopkins, Nirmal Kumar. *Loss of sense of smell as marker of COVID-19 infection*. The Royal College of Surgeons of England. 2020.
19. *The Use of an Herbal Formula by Hospital Care Workers During the Severe Acute Respiratory Syndrome Epidemic in Hong Kong to Prevent Severe Acute Respiratory Syndrome Transmission, Relieve Influenza-Related Symptoms, and Improve Quality of Life: A Prospective Cohort Study*. Joseph T.F. Lau, P.C. Leung, E.L.Y. Wong, C. Fong. 1, 2005, The Journal of Alternative and Complementary Medicine, Vol. 11, pp. 49-55.
20. Luo H, Tang QL, Shang YX, et al. Can Chinese Medicine Be Used for Prevention of Corona Virus Disease 2019 (COVID-19)? A Review of Historical Classics, Research Evidence and Current Prevention Programs [published online ahead of print, 2020 Feb 17]. *Chin J Integr Med*. 2020;1–8. doi:10.1007/s11655-020-3192-6
21. *Chinese Herbal Medicine for Severe Acute Respiratory Syndrome: A Systematic Review and Meta-Analysis*. Jianping Liu, Eric Manheimer, Yi Shi, and Christian Gluud. 6, December 2004, The Journal of Alternative and Complementary Medicine, Vol. 10, pp. 1041-1051.

22. *Immunomodulatory Effects of a Traditional Chinese Medicine with Potential Antiviral Activity: A Self-Control Study*. P. M. K. Poon, C. K. Wong, K. P. Fung, C. Y. S. 1, 2006, The American Journal of Chinese Medicine, Vol. 34, pp. 13-21..
23. Can Herbal Medicine Assist Against Avian Flu? Learning from the Experience of Using Supplementary Treatment with Chinese Medicine on SARS or SARS-Like Infectious Disease in 2003. Chung-Hua Hsu, Kung-Chang Hwang, Chung-Liang Chao, Steve G.N. Chang. 6, 2006, The Journal of Alternative and Complementary Medicine, Vol. 12.
24. *Glycyrrhizin, an active component of liquorice roots, and replication of SARS-associated coronavirus*. J Cinatl, B Morgenstern, G Bauer. 9374, s.l. : The Lancet, June 14, 2003, Vol. 361, pp. 2045-2046.
25. *In vitro susceptibility of 10 clinical isolates of SARS coronavirus to selected antiviral compounds*. Chen F., Chan K.H., Jiang Y., Kao R.Y.T. 1, 2004, Journal of Clinical Virology, Vol. 31, pp. 69-75.
26. *Diagnosis and treatment of pneumonia caused by novel coronavirus (trial version 4)*. China, National Health Commission of People's Republic of. s.l. : National Health Commission & State Administration of Traditional Chinese Medicine,, January 28, 2020.
27. China shares TCM treatment to COVID-19 with foreign countries . *English-language website of China News Service (CNS)*. [Online] <http://www.ecns.cn/news/society/2020-03-24/detail-1fzusrwx0574008.shtml>.
28. Shijiazhuang Yiling Pharmaceutical Co, Ltd. Li Yu, Administration of Traditional Chinese Medicine: Traditional Chinese Medicine Lianhua Qingwen Plays an Important Role in Fighting Against COVID-19. *accesswire*. [Online] March 20, 2020. <https://www.accesswire.com/581790/Li-Yu-Administration-of-Traditional-Chinese-Medicine-Traditional-Chinese-Medicine-Lianhua-Qingwen-Plays-an-Important-Role-in-Fighting-Against-COVID-19> .
29. *Lianhuaqingwen exerts anti-viral and anti-inflammatory activity against novel coronavirus (SARS-CoV-2)*. Li Runfenga, Hou Yunlonge, Huang Jichengd. Pharmacological Research.
30. (פקודת הרוקחים [נוסח חדש], תשמ"א-1981 -150) שרביטן [Online] https://www.nevo.co.il/law_html/law01/p211_002.htm.
31. (NCCIH), The National Center for Complementary and Integrative Health. fact sheet about ephedra. [Online] <https://nccih.nih.gov/health/ephedra#refs> .
32. *Modelling the cardiovascular effects of ephedrine*. Persky AM, Berry NS, Pollack GM, Brouwer KL. 5, 2004, British Journal of Clinical Pharmacology, Vol. 57, pp. 552-562..